

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΑΡΘΡΑ

(9)

«Περιπλοκές της λογοτεχνικής μετάφρασης» στο:
Λάμπρου, Ε. & Φλώρος, Γ. (επιμ.), *Σύγχρονες τάσεις στη
διδασκτική της μετάφρασης στον ελληνόφωνο χώρο*, Ελληνικά
Γράμματα, Αθήνα 2010, σσ. 131–146.

ΕΦΗ ΛΑΜΠΡΟΥ – ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΛΩΡΟΣ
(επιμέλεια)

Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ
ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΟ ΧΩΡΟ

Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΑΘΗΝΑ 2010

Περιπλοκές της λογοτεχνικής μετάφρασης

Περίληψη

Αντικείμενο της ανακοίνωσης είναι δύο δυσκολίες που δημιουργεί για την ακαδημαϊκή διδασκαλία της μετάφρασης το λογοτεχνικό κείμενο. Η πρώτη αφορά τις σχέσεις μεταξύ γλώσσας και νοήματος. Η λογοτεχνική μετάφραση επεξεργάζεται εν μέρει απροσδιόριστες επενέργειες γλωσσικών μηχανισμών με τρόπους που ελάχιστα εξυπηρετούνται από έννοιες όπως αυτές της «πιστότητας» και της «ελευθερίας». Η δεύτερη δυσκολία αφορά τη σχέση που η μετάφραση προϋποθέτει και καλλιεργεί μεταξύ διαφορετικών γλωσσών. Η λογοτεχνία υποδεικνύει ότι η διάκριση μεταξύ «ξένου» και «επιχώριου» δεν είναι επαρκής για την ανάλυση της σχέσης αυτής. Και οι δύο δυσκολίες μάς υπενθυμίζουν ότι η λογοτεχνική μετάφραση είναι μορφή λογοτεχνικής γραφής —και άρα πρέπει να διδάσκεται σε άμεση συνάρτηση με σπουδές γλώσσας και λογοτεχνίας.

1. Εισαγωγή

Τις σχέσεις λογοτεχνίας και μετάφρασης χαρακτηρίζει μια ένταση που διακρίνεται στην ακόλουθη διττή διαπίστωση. Από τη μια, αν η μετάφραση έχει αποκτήσει το κύρος σημαντικής δραστηριότητας που αξίζει ιδιαίτερη προσοχή και μελέτη, αυτό το οφείλει, σε μεγάλο βαθμό, στη στενή της σύνδεση με τη διάδοση λογοτεχνικών κειμένων, δηλαδή με τη συγκρότηση λογοτεχνικών παραδόσεων και κανόνων. Από την άλλη, η λογοτεχνία είναι το είδος γραφής που, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο, έχει στηρίξει τον προβληματισμό περί του κατά πόσον η μετάφραση μπορεί να πετύχει το σκοπό της —ή και, ριζοσπαστικότερα, περί του εφικτού της μετάφρασης. Στο πεδίο της μεταφραστικής¹, σή-

---

1. Ας μου επιτραπεί να προτείνω τον όρο «μεταφραστική», μορφολογικά ανάλογο της «ρητορικής» ή «ποιητικής», σαν πολύ προτιμότερο, κατά την αίσθησή μου, από όρους όπως «μεταφρασεολογία».

μερα, η ένταση αυτή παίρνει την εξής μορφή: από τη μια, η μετάφραση της λογοτεχνίας αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα κάθε ολοκληρωμένου προγράμματος μεταφραστικών σπουδών, συχνά μάλιστα τμήμα κυρίαρχο· από την άλλη, η λογοτεχνία περιπλέκει ορισμένες συνιστώσες του μεταφραστικού έργου, τόσο ώστε να αναστατώνει κοινούς θεωρητικούς τόπους σημαντικούς για τη διδασκαλία της μετάφρασης, αλλά και για την όλη φυσιολογία των μεταφραστικών σπουδών. Θα ήθελα, πιο συγκεκριμένα, να επιμείνω στο πόσο ιδιόρρυθμη η λογοτεχνία φωτίζει (α) τη σχέση γλώσσας και νοήματος υπό την οπτική της μετάφρασης και (β) τη σύνδεση μεταξύ διαφορετικών γλωσσών μέσω της μετάφρασης.

2. Το πρόβλημα του νοήματος

Πρώτο ζήτημα, λοιπόν, είναι εκείνο του νοήματος ενός κειμένου και της λειτουργίας της μετάφρασης ως προς το νόημα αυτό. Βασικό κοινό τόπο της μεταφραστικής συνιστούν δύο σχετικές προτάσεις: (α) το πρωτότυπο κείμενο είναι πλέγμα γλωσσικών σημείων που συνθέτουν ένα ιδεατό νόημα· (β) ζητούμενο της μετάφρασης είναι να θέσει σε λειτουργία μια γλώσσα άλλη από εκείνη του πρωτοτύπου με τρόπο που να επιτρέπει την κατά το δυνατόν ακριβέστερη ανασύνθεση του νοήματος αυτού. Στη βάση αυτή έχουμε ορισμούς του μεταφραστικού έργου, όπως ο ακόλουθος, της λεγόμενης «*traduction interprétative*»:

[Η ερμηνευτική μετάφραση] συνίσταται στη μεταφορά ταυτόσημων νοημάτων από μια γλώσσα σε άλλη, μέσω ισοδύναμων μορφών. Στην περίπτωση μιας τέτοιας μετάφρασης, μεταφραστές και ερμηνευτές αποκτούν επίγνωση των νοημάτων του λόγου ή του κειμένου (φάση λεκτικής αφαίρεσης²) και στη συνέχεια, ενεργώντας με το νόημα σαν να επρόκειτο για κάτι που θέλουν οι ίδιοι να πουν, το ενεργοποιούν και πάλι σε μορφή νέου λόγου, σε γλώσσα διαφορετική (φάση έκφρασης) (Lederer 1994: 216-217).³

Το λογοτεχνικό κείμενο, αν δεν αναιρεί τις παραπάνω υποθέσεις ή διεργασίες, πάντως τις αποδυναμώνει. Αυτό τουλάχιστον μας έχουν διδάξει οι αναλύσεις της Νέας Κριτικής αλλά και άλλων, πιο πρόσφατων τάσεων λογοτεχνικής ανάλυσης, οι οποίες έχουν αμφισβητήσει την ερμηνευτική προσέγγιση της παραδοσιακής φιλολογίας. Το πρόβλημα δεν βρίσκεται στο αν μπο-

2. Στο πρωτότυπο: "déverbalisation".

3. Όταν παραπέμπω σε ξενόγλωσση έκδοση, η μετάφραση είναι δική μου.

ρούμε να μεταφέρουμε επαρκώς σε άλλη γλώσσα το προσδιορισμένο νόημα του πρωτοτύπου, αλλά στο αν το πρωτότυπο «έχει» προσδιορισμο νόημα που να συνιστά για τη μετάφραση κάτι σαν αρχικό δεδομένο.

Δεν θέλω να πω ότι το λογοτεχνικό κείμενο δεν παίρνει μορφή συγκεκριμένου νοήματος στο νου των αναγνωστών του. Το αντίθετο σχεδόν θέλω να πω. Ότι, δηλαδή, το λογοτεχνικό κείμενο, καθώς προσανατολίζει εντατικά την προσοχή του αναγνώστη στα σημαίνοντα στοιχεία του⁴, σε κάθε τους διάσταση και λεπτομέρεια, φορτίζεται υπερβολικά με σημασίες: σημασίες λέξεων και φράσεων, γραμματικών μορφών και συντακτικών δομών, ρητορικών σχημάτων, ρυθμών ή ήχων. Τόσο ώστε να υφίσταται διαρκώς ένα περιθώριο απροσδιοριστίας νοήματος, όχι λόγω ελλείμματος αλλά, αντιθέτως, λόγω περισσειας σημασιών. Το λογοτεχνικό κείμενο συναρτάται με διαφορετικές νοηματικές μορφές στο φαινομενολογικό επίπεδο της συνειδησης των διαφορετικών αναγνωστών του, μορφές σε μεγάλο βαθμό ιδιαίτερες για κάθε εποχή ή και για κάθε αναγνώστη, ακριβώς επειδή η γλωσσική συγκρότησή του δεν επιτρέπει τον εξαντλητικό προσδιορισμό νοήματος δεδομένου. Η σύγχρονη λογοτεχνική γραφή που πριμοδοτεί τη δυσερμήνευτη γραφή αποθαρρύνοντας ή παρακωλύοντας την προσπάθεια ερμηνευτικού ελέγχου, δεν είναι παρά ακραία αξιοποίηση και καλλιέργεια αυτού του συστατικού γνωρίσματος των λογοτεχνικών σχέσεων γλώσσας και νοήματος.

Με άλλα λόγια, η λογοτεχνία έρχεται να μας θυμίσει ότι, όταν θεωρούμε το νόημα του πρωτοτύπου φανερό για το μεταφραστή και λίγο έως πολύ ασφαλή όρο αναφοράς και σύγκρισης —*tertium comparationis* που στηρίζει τη σύγκριση μετάφρασης και πρωτοτύπου— διαπράττουμε το λογικό σφάλμα της λήψης του ζητούμενου: θεωρούμε δεδομένο αυτό που είναι ζητούμενο και άρα παραβλέπουμε το πρόβλημα αντί να το διερευνούμε. Την επιστημολογική αφέλεια μιας τέτοιας θεώρησης υπογραμμίζει ο Steiner όταν, στο *Μετά τη Βαβέλ*, ελέγχει την ίδια την έννοια της κατανόησης, η οποία συχνά ανάγεται σε ακρογωνιαίο λίθο κάθε μεταφραστικής προσέγγισης. Τι ακριβώς σημαίνει «κατανόηση»; Σύμφωνα με τον Steiner, όταν θέτουμε το ζήτημα της κατανόησης

δεν γνωρίζουμε με τόση ακρίβεια ή βεβαιότητα τι είναι αυτό που ζητάμε και, συνακόλουθα, ποιες θα ήταν οι έλλογες απαντήσεις. Μια ριζική απροσδιορι-

4. Θυμίζω τον Roman Jakobson: «Η ποιητικότητα είναι παρούσα όταν η λέξη γίνεται αισθητή ως λέξη και όχι ως απλή αναπαράσταση του αντικειμένου που ονομάζεται, ή ως εκδήλωση συγκίνησης. Όταν οι λέξεις και η σύνθεσή τους, το νόημά τους, η εξωτερική και εσωτερική τους μορφή, αποκτούν βάρος και αξία δική τους, αντί να αναφέρονται απαθώς στην πραγματικότητα» (Jakobson, 1998a: 137).

στία χαρακτηρίζει το ερώτημα, τις ενδεχόμενες απαντήσεις και την αντίληψή μας για τη μεταξύ τους σχέση (Steiner, 2004: 468).

Κατά συνέπεια, η μεταφραστική θεωρία:

δεν θα έπρεπε να εγκαλείται επειδή απέτυχε να λύσει προβλήματα νοήματος, προβλήματα σχέσεων μεταξύ των λέξεων και της συγκρότησης του κόσμου, για τα οποία η λογική και η μεταφυσική συνεχίζουν να προσφέρουν προσωρινές και συχνά αντιφατικές απαντήσεις. Το λάθος, στο βαθμό που αφορά τη θεωρία, έγκειται στο ότι έγιναν χειρισμοί ως εάν να είχαν λυθεί τα εν λόγω προβλήματα σχέσεων ή ως εάν να ήταν οι λύσεις τους να προέκυπταν επαγωγικά από την ίδια τη μεταφραστική πρακτική. Η πράξη προχωράει με το ως εάν, έτσι πρέπει να κάνει, η θεωρία όμως δεν έχει το δικαίωμα (δ.π., 467).

Με άλλα λόγια, ως αδυναμία των μεταφραστικών σπουδών δεν εκλαμβάνεται το ότι η θεωρία τους δεν έχει λύσει το πρόβλημα του νοήματος, αλλά το ότι συχνά αγνοείται ο θεωρητικός χαρακτήρας του προβλήματος, όπως έχει διατυπωθεί από τις παραδόσεις και από σύγχρονες κατευθύνσεις των σπουδών τόσο της γλώσσας όσο και της λογοτεχνίας: καθώς και το ότι, γενικότερα, η θεωρία στο πεδίο της μεταφραστικής τείνει να υποκατασταθεί από προβληματισμούς μεθόδου ή τεχνικής.

Τέτοιους ακριβώς προβληματισμούς εκφράζουν, για παράδειγμα, οι διάφοροι τρόποι διάκρισης και ταξινόμησης βαθμών και τρόπων μεταφραστικής «ισοδυναμίας» τους οποίους συχνά διδάσκουμε ως δείγματα μεταφραστικής θεωρίας. Ωστόσο, η ίδια η έννοια της ισοδυναμίας άλλο δεν κάνει από το να υποδεικνύει ότι στη βάση της μεταφραστικής σχέσης, ιδίως όταν πρόκειται για λογοτεχνικό κείμενο, βρίσκεται ένα διαρκώς ανοιχτό ερώτημα, σύνθετο όσο και στοιχειώδες, τη θεωρητική διάσταση του οποίου έχει αντιληφθεί με τρόπο καίριο η γλωσσολογία και διερευνά συστηματικά η φιλοσοφία της γλώσσας.⁵ «Η μετάφραση λοιπόν εμπλέκει δύο ισοδύναμα μηνύματα σε δύο διαφορετικούς κώδικες», λέει ο Jakobson, αλλά για να προσθέσει αμέσως μετά ότι «η ισοδυναμία εν διαφορά είναι το κεφαλαίωδες πρόβλημα της γλώσσας και το κορυφαίο θέμα της γλωσσολογίας» (Jakobson, 1998b: 143).

Έχουν, βεβαίως, διατυπωθεί ορισμοί του μεταφραστικού έργου που επιμένουν ρητά ή έμμεσα στην ιδέα της ισοδυναμίας —δίχως να υποθέτουν εκ των προτέρων προσδιορισμό ιδεατού νοήματος— και παρουσιάζουν, έτσι, ιδιαίτερο πρακτικό αλλά και θεωρητικό ενδιαφέρον για την περίπτωση της λο-

5. Χαρακτηριστικό είναι και το παράδειγμα των ποικίλων συζητήσεων στις οποίες οδηγεί τους σχετικούς προβληματισμούς του ο Κεντρωτής (2000).

γοτεχνικής μετάφρασης. Για να αρχίσουμε από τα καθ' ημάς, μπορούμε να θυμηθούμε τον Βαγενά, ο οποίος, αναφερόμενος ειδικότερα στην ποίηση, λέει χαρακτηριστικά ότι το κείμενο της μετάφρασης εκτελεί «λειτουργίες αντίστοιχες με τις λειτουργίες του πρωτοτύπου» (1989: 44). Σε κάπως ειδικότερη κατεύθυνση ή με άλλον αναγνώστη κατά νου, η Oseki-Dépré ορίζει ως βασικό ζητούμενο της λογοτεχνικής μετάφρασης τα ερμηνευτικά δεδομένα: «Με τη μετάφραση ελέγχουμε τις δυνατότητες που έχουμε να αποκαταστήσουμε παρόμοια δεδομένα ερμηνειών⁶ μέσα από ένα διαφορετικό κείμενο» (Oseki-Dépré, 1999: 78). Πιο εμπειριστατωμένα και με εξαιρετική ευστοχία, ο Meschonnic, ειρωνευόμενος τη μεταφρασεολογική ορολογία, επιμένει ότι «στόχος» και «πηγή» δεν είναι άλλος από την πολύ χειροπιαστή απροσδιοριστία, όχι αυτών που λένε ή που εννοούν το πρωτότυπο και η μετάφραση, παρά αυτών που κάνουν: «Μία η πηγή, αυτό που κάνει το κείμενο. Και ένας ο στόχος, να κάνουμε σε μια άλλη γλώσσα αυτό που το κείμενο κάνει στη δική του» (Meschonnic, 1999: 23). Με βάση αυτές τις ιδέες, θα ήταν ίσως χρήσιμο να σκεφτούμε το πρωτότυπο κείμενο σαν μηχανή που παράγει ή προκαλεί επενέργειες ανάγνωσης. Ανάμεσα στις επενέργειες αυτές δεν αποκλείεται, βεβαίως, να είναι και η μορφοποίηση ευδιάκριτων νοημάτων —ιδεών, εικόνων ή διαθέσεων. Ενδέχεται όμως να παράγονται και αμφισημίες ή σημασιολογικά κενά, στάσεις αμηχανίας ή απορίας, ερμηνευτικοί γρίφοι ή αδιέξοδα. Επίσης, η μηχανή του κειμένου, αν και παραμένει μία και η αυτή, επενεργεί με τρόπο διαφορετικό και εν μέρει ανεξέλεγκτο, ανάλογα με το περιβάλλον ή το χειριστή της. Όσο και αν δεν «έχει» συγκεκριμένο νόημα, το πρωτότυπο θέτει έτσι τους βασικούς όρους ενός επαναλαμβανόμενου και πάντα ημιτελούς έργου κατανόησης. Απέναντί του, ο μεταφραστής είναι, αρχικά, ένας ακόμη αναγνώστης, ο οποίος όμως, στη συνέχεια, διαφοροποιείται σημαντικά από τους υπόλοιπους. Δεν θέλει απλώς να δώσει μορφή στη δική του ανάγνωση, δηλαδή σε ένα ακόμη προϊόν της μηχανής του πρωτοτύπου, όπως κάνει ο κοινός αναγνώστης· ούτε ενδιαφέρεται τόσο να αναλύσει ή να ελέγξει επενέργειες του πρωτοτύπου, όπως κάνει ο αναλυτής ή ο κριτικός. Στηριζόμενος τόσο στην εμπειρία της δικής του ανάγνωσης όσο και στην κριτική ανάλυση άλλων αναγνώσεων, ζητά να υπερβεί τις όποιες αναγνώσεις και να κατασκευάσει με τα υλικά διαφορετικής γλώσσας μιαν άλλη μηχανή ανάλογης λειτουργίας. Άλλοτε μιμούμενος και άλλοτε ανταγωνιζόμενος, άλλοτε απλώς ενθουμούμενος και ενίοτε ειρωνευόμενος το πρωτότυπο, έχει διαρκώς κατά νου την όλη δομή και λειτουργία της νέας μηχανής που κατασκευάζει, δηλαδή την όλη

6. Στο πρωτότυπο: "rétablir des conditions d'interprétations semblables".

γκάμα των πιθανών επενεργειών της. Οι επενέργειες του κειμένου της μετάφρασης είναι εξάλλου και αυτές απροσδιόριστες ή ανεξέλεγκτες, όσο ακριβώς και του πρωτοτύπου. Ζητούμενο, λοιπόν, είναι μια σχέση μεταξύ των δύο μηχανών, τέτοια που να τις καθιστά καταλεπτώς συγκρίσιμες.

Βασικό παιδαγωγικό εργαλείο των μεταφραστικών σπουδών καθίσταται, με άλλα λόγια, η σύγκριση πρωτοτύπου και μεταφράσεων σαν μηχανών παραγωγής ή πρόκλησης πιθανών επενεργειών μιας ορισμένης εμβέλειας. Αυτό προϋποθέτει τη συγκριτική ανάλυση πολλών μεταφράσεων ενός πρωτοτύπου —και μάλιστα μεταφράσεων, ει δυνατόν, διαφορετικών γλωσσών, είτε πρόκειται για δουλειές που έχουν εκδοθεί, πρόσφατες και παλαιότερες, είτε για άλλες που εκπονούνται σε πλαίσια εκπαιδευτικών σεμιναρίων. Έτσι μόνο, νομίζω, αποκτά την πλήρη παιδαγωγική της σημασία και η πρακτική άσκηση των φοιτητών στη μετάφραση κειμένων. Το ζητούμενο δεν είναι τι ακριβώς εννοεί το πρωτότυπο και πώς θα το εννοήσει και η μετάφραση, αλλά πώς ακριβώς δουλεύει ο μηχανισμός του πρωτοτύπου και πώς εκείνος του μεταφράσματος. Στην περίπτωση της μετάφρασης λογοτεχνίας κρίσιμη σημασία αποκτά ο βαθμός στον οποίο οι κατηγορίες ανάλυσης των διάφορων μεταφραστικών επιλογών και των επενεργειών τους παρουσιάζουν ενδιαφέρον από την άποψη της θεωρίας και κριτικής της λογοτεχνίας.

Τόσο οι μεταφραστικές όσο και, γενικότερα, οι φιλολογικές σπουδές δύσκολα, πράγματι, ελέγχουν το παλαιό πρόβλημα της σημασίας των κατηγοριών ανάλυσης των κειμένων. Στις φιλολογικές σπουδές, παραδόσεις όπως αυτές της ιστορικής αποκατάστασης και ερμηνείας των κειμένων, αλλά και νεότερες προσεγγίσεις της γλωσσικής μορφής και δομής τους, έχουν ευνοήσει μια τάση πολλαπλασιασμού των σχολίων υπό το πρόσχημα της πληρότητας ή της αντικειμενικότητας. Η υπερβολή της τάσης αυτής είναι ευθέως ανάλογη της αδυναμίας του μελετητή της λογοτεχνίας να οριοθετήσει με ακρίβεια το ενδιαφέρον της δικής του παρέμβασης όταν απέναντί του έχει το ιδιαίρον κύρος ή τη γοητεία του αντικειμένου της μελέτης του. Στην περίπτωση των μεταφραστικών σπουδών, ο κίνδυνος επιτείνεται στο βαθμό ακριβώς που συχνά απλώς προστίθεται ένα επιπλέον θέμα άκριτου σχολιασμού, η διάσταση της γλωσσικής διαφοράς και των πιθανών μεταφραστικών επιλογών. Μπορούμε να διακρίνουμε, από πλευράς διδακτικής, τρεις διαφορετικές οπτικές γωνίες κριτικής της μετάφρασης και ελέγχου των σχετικών κατηγοριών ανάλυσης.

Η πρώτη και στοιχειωδέστερη είναι εκείνη της ανίχνευσης και εκτίμησης του λάθους. Ο προβληματισμός για τα λάθη των μεταφραστών ή και για τους τρόπους διόρθωσης και βαθμολόγησης της μεταφραστικής δουλειάς των φοιτητών καλό είναι να συνδυάζεται με το γενικότερο πρόβλημα της έννοιας του λάθους στις γλωσσικές πρακτικές, αλλά και της χρησιμότητάς της στην περι-

πτωση της λογοτεχνικής γραφής. Χρειάζεται όχι απλώς να μετρηθεί η «βαρύτητα» του ενός ή του άλλου τύπου λαθών, αλλά, κυρίως, να διερευνηθεί το πώς η μετάφραση φωτίζει με το δικό της τρόπο την ίδια την έννοια και τη σημασία του γλωσσικού λάθους, ιδίως όταν πρόκειται για κείμενα λογοτεχνικά.⁷

Ένα δεύτερο πεδίο σχολιασμού και ανάλυσης μεταφράσεων είναι εκείνο που αφορά την αναγνώριση και περιγραφή των ποικίλων μεταφραστικών επιλογών και δυνατοτήτων: ο προβληματισμός επικεντρώνεται στο ίδιο το πέρας από το ένα κείμενο στο άλλο, στον τρόπο με τον οποίο οι γλωσσικοί μηχανισμοί του κειμένου της μετάφρασης προκύπτουν βάσει του πρωτοτύπου. Θεμελιώδες έχει αποδειχθεί, από την άποψη αυτή, το παλαιότατο σχήμα της διάκρισης πιστότητας και ελευθερίας που βρίσκεται, βεβαίως, σε άμεση συνάρτηση με τη διάκριση μεταξύ γλωσσικής μορφής και νοηματικού περιεχομένου, καθώς εξάλλου και με την ιδέα της ισοδυναμίας. Στα συγγενή αυτά ζητήματα οι σύγχρονες μας μεταφραστικές σπουδές έχουν δώσει ανεπτυγμένες, συστηματικές ή κωδικοποιημένες μορφές, οι οποίες επιτρέπουν λεπτομερείς καταγραφές και ταξινομήσεις των πρακτικών που χαρακτηρίζουν τη μετάφραση γενικά ή συγκεκριμένους μεταφραστές ή μεταφραστικές εποχές.⁸ Εδώ, όμως, είναι που εμφανίζεται, χαρακτηριστικά, και το πρόβλημα που ήδη επισημάναμε: μεθοδολογικοί προβληματισμοί υποκαθιστούν τη θεωρία. Αν και πολύ συχνά μελετώνται και διδάσκονται ως συμβολές στη μεταφραστική θεωρία, τα αντίστοιχα εργαλεία ανάλυσης, πολύτιμα προϊόντα εμπειρίας και γερά επεξεργασμένου μεταφραστικού κοινού νου, είναι πολύ αδύναμα, αν όχι αδιάφορα, από πλευράς θεωρητικής. Περιγράφουν και ταξινομούν με ακρίβεια, αλλά δίχως πάντα να γίνεται σαφής ο λόγος της περιγραφής και της ταξινόμησης. Συχνά εξάλλου εφαρμόζουν στα μεταφρασμένα κείμενα στοιχειώδεις κατηγορίες της γραμματικής ή της υφολογίας που θα θεωρούνταν μάλ-

7. Ο σχετικός προβληματισμός, λοιπόν, θα πρέπει νομίζω να αναπτυχθεί σε μια κατεύθυνση μάλλον διαφορετική από εκείνη που υποδεικνύει ο Gouadec όταν αποπειράται να προσδώσει αντικειμενική υπόσταση στην ανίχνευση και εκτίμηση του μεταφραστικού λάθους με βάση οιονεί μαθηματικού τύπου μετρήσεις ελλειμμάτων ισοδυναμίας (Gouadec, 1981).

8. Θυμίζω, για παράδειγμα, την πασίγνωστη κλίμακα κατηγοριών που πρότειναν οι Vinay και Darbelnet από τη δεκαετία του 1950, η οποία δεν έχει πάψει να μένει η ίδια καθώς συμπληρώνεται από νεότερους ερευνητές (Vinay & Darbelnet, 1958): την εξίσου ανθεκτική μετονομασία, από τον Nida, της διάκρισης πιστότητας και ελευθερίας σε διάκριση «τυπικής» και «δυναμικής» ισοδυναμίας (Nida, 1964): τη σημαντική συμβολή της Katharina Reiss που θέτει το ζήτημα υπό το φως της ταξινόμησης διαφόρων ειδών κειμένων αλλά και κοινωνικών πλαισίων μετάφρασης (Reiss, 1971).

λον ανεπαρκείς για την ανάλυση των λογοτεχνικών πρωτοτύπων τους: δεν απηχούν τις εξελίξεις στους αντίστοιχους κλάδους, ούτε και αξιοποιούν πλήρως το εννοιολογικό τους απόθεμα. Ελάχιστα διευκολύνουν, εξάλλου, μια κριτική που να εστιάζει το ενδιαφέρον της στις ιδιαίτερες επενέργειες των λογοτεχνικών κειμένων.

Η έμφαση στη λογοτεχνική λειτουργία των κειμένων ορίζει ένα τρίτο πεδίο κριτικής ανάλυσης, που είναι και το πιο κρίσιμο για τη διδασκαλία της λογοτεχνικής μετάφρασης. Προϋποθέτει τον έλεγχο των μεταφρασεολογικών κατηγοριών, έτσι ώστε το μεταφρασμένο κείμενο να αντιμετωπισθεί και συγκριτικά με το λογοτεχνικό πρωτότυπο αλλά και αυτόνομα ως λογοτέχνημα που τοποθετείται, εκ των πραγμάτων, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, σε σχέση με τη λογοτεχνική παράδοση του καιρού και της γλώσσας του.⁹ Η προσοχή, υπό την οπτική αυτή, επικεντρώνεται στις μεταφραστικές εκείνες επιλογές που είναι ιδιαίτερα σημαίνουσες για τη λογοτεχνικότητα του κειμένου: καθίστανται δευτερεύοντα τα συνήθη ερωτήματα του αν και κατά πόσον οι μεταφραστικές επιλογές ανταποκρίνονται στη μία ή την άλλη στρατηγική πιστότητας ή ελευθερίας, ή και ζητήματα όπως εκείνο των πνευματικών ή κοινωνικών διεργασιών μέσω των οποίων προέκυψε το ένα ή το άλλο μεταφραστικό αποτέλεσμα· και εξαιρετική σημασία αποκτούν τα δοκιμασμένα ή και πειραματικά εργαλεία της λογοτεχνικής θεωρίας και κριτικής, ξεκινώντας από εκείνα της κλασικής ρητορικής.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η λογοτεχνική μετάφραση υποδεικνύει το πόσο στενά πρέπει να συνδέονται οι μεταφραστικές σπουδές με σπουδές λογοτεχνίας, αλλά και, γενικότερα, με παλαιότερες και σύγχρονες προσεγγίσεις στο θεωρητικό πρόβλημα των σχέσεων γλώσσας, κειμένου και νοήματος.

3. Το πρόβλημα της γλωσσικής διαφοράς

Στρέφομαι τώρα σε ένα σχήμα ανάλυσης μεταφραστικών στρατηγικών που εκφράζει την τάση μετάβασης από το συμβατικό προβληματισμό περί ελευθερίας και πιστότητας σε μια πιο οξυδερκή προσέγγιση της πολιτισμικής και

9. Σημαντικές διαστάσεις της κατεύθυνσης αυτής διερευνούν οι ιστορικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της μετάφρασης οι οποίες την αντιμετωπίζουν ως στοιχείο συστημάτων πολιτισμικών σχέσεων, όπως αυτές των Even-Zohar και Toury (βλ. ενδεικτικά Even-Zohar, 1990 και Toury, 1995). Τις κρίσιμότερες διαστάσεις του σχετικού θεωρητικού προβληματισμού, όμως, υποδεικνύουν κυρίως έργα όπως αυτά του Steiner (ό.π.) και του Benjamin (Benjamin, 1999).

ώρησης αυτής διαδραμάτισαν εκπρόσωποι της γερμανικής λογιοσύνης στη μετακαντιανή και ρομαντική ατμόσφαιρα των αρχών του 19ου αιώνα, με ιδιαίτερα σημαντική τη συμβολή του Wilhelm von Humboldt. Η σημασία της υπήρξε έκτοτε κρίσιμη για την ανάπτυξη όχι μόνο της ιστορικής και συγκριτικής γλωσσολογίας, αλλά και της φιλολογίας ως ιστορικής επιστήμης ή και, γενικότερα, του ιστορισμού στις ανθρώπινες επιστήμες. Αυτή ακριβώς η θεώρηση είναι που υποστηρίζει και την κλασική πια για τις μεταφραστικές σπουδές διατύπωση, από τον θεωρητικό της ερμηνευτικής Friedrich Schleiermacher, ενός διλήμματος πολύ συγγενούς εκείνου της επιχώριας ή ξενικής μετάφρασης.

Κατά τη γνώμη μου δύο είναι [οι δρόμοι που έχει να πάρει ο πραγματικός μεταφραστής]. Είτε ο μεταφραστής αφήνει το συγγραφέα όσο το δυνατόν πιο ήσυχο και κινεί τον αναγνώστη ώστε να τον συναντήσει ή αφήνει τον αναγνώστη στη μεγαλύτερη δυνατή ησυχία του και κινεί το συγγραφέα. Οι δύο δρόμοι είναι τόσο διαφορετικοί ώστε δεν γίνεται παρά τον έναν μόνο από τους δύο να ακολουθήσεις με τη μέγιστη δυνατή αυστηρότητα, εφόσον κάθε ανάμειξη θα έδινε αποτέλεσμα ελάχιστα ικανοποιητικό με κίνδυνο ο συγγραφέας και ο αναγνώστης να χάσουν εντελώς ο ένας τον άλλον (Schleiermacher, 1985: 48κ.ε.).

Το πρότυπο του «πραγματικού μεταφραστή» στον οποίο αναφέρεται ο Schleiermacher είναι ο μεταφραστής λογοτεχνικών κειμένων. Και όμως, με βάση τη μετάφραση της λογοτεχνίας μπορεί, νομίζω, να ελεγχθεί ή και να αμφισβητηθεί η θεωρητική υπόθεση της συνάρτησης γλώσσας και ιστορικά οριοθετημένης πολιτισμικής ταυτότητας, καθώς και ορισμένα επακόλουθά της στο επίπεδο της σύγκρισης και αποτίμησης μεταφραστικών πρακτικών.

Το δίλημμα των δύο σχεδόν αντιθετικών μεταφραστικών δρόμων προϋποθέτει ότι η γλώσσα του πρωτοτύπου και εκείνη της μετάφρασης εκφράζουν δύο κόσμους συνδεδεμένους μεν μεταξύ τους, αλλά σαφώς διακεκριμένους ιστορικά και πολιτισμικά βάσει ενός σχήματος γραμμικής χρονικής εξέλιξης. Την απόσταση που χωρίζει του δύο αυτούς κόσμους διατρέπει η μετάφραση, έχοντας αναπόφευκτα την προσοχή στραμμένη είτε προς τη μια είτε προς την άλλη κατεύθυνση. Τι θα συνέβαινε, όμως, αν οι αποστάσεις μεταξύ πρωτοτύπου και μετάφρασης δεν συνιστούσαν σαφές δεδομένο; Αν, αίφνης, θεωρούσαμε ότι το λογοτέχνημα, μαζί με τη γλώσσα του, αποσπώνται και αυτονομούνται, έως έναν βαθμό, από την εποχή και τον πολιτισμό της εμφάνισης και αρχικής ζωής τους και συνεχίζουν να υφίστανται μετέχοντας στο παρόν των εκάστοτε αναγνώσεων του πρωτοτύπου; Συστατικό γνώρισμα των λογοτεχνικών κειμένων είναι, πράγματι, το ότι ορισμένα από αυτά, και μάλιστα όσα χα-

ρακτηρίζουμε κλασικά, έχουν, εκτός από τη συγκεκριμένη ιστορική τους υπόσταση, και μια υπερ-ιστορική, τρόπον τινά, διάσταση ζωής: υφίστανται και επενεργούν πέραν των συνθηκών της γένεσής τους, μεταφέροντας και τη γλώσσα τους πέραν των ορίων της ζωής της ως φυσικά ομιλούμενης. Κατά συνέπεια δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι τα έργα αυτά, μαζί με τη γλώσσα τους, εξαντλούν το δυναμικό τους ή την υπόστασή τους στο πλαίσιο αυτών των συνθηκών και ορίων.

Της απλής αυτής και μάλλον προφανούς διαπίστωσης ορισμένα θεωρητικά επακόλουθα διερευνά ο Walter Benjamin στο περίφημο δοκίμιο για το μεταφραστικό εγχείρημα. Θυμίζω ότι το δοκίμιο ξεκινά με τη λιγότερο προφανή πρόταση ότι η γνώση των εκάστοτε συνθηκών πρόσληψης του έργου τέχνης ποτέ δεν βοηθά στην κατανόηση της σημασίας του. Και συνεχίζει επιμένοντας ότι η μετάφραση «πηγάζει από το πρωτότυπο και μάλιστα όχι τόσο από τη ζωή του την ίδια, αλλά από τη μετά θάνατον ζωή του», αλλά και ότι «η ιδέα της ζωής και της μετά θάνατον ζωής των έργων τέχνης πρέπει να εκληφθεί ως μη μεταφορική αντικειμενικότητα» (Benjamin, 1999: 62). Το λογοτέχνημα λοιπόν ζει στην κυριολεξία μέσα από τις αναπαραγωγές και τις μεταφράσεις του, οι οποίες προσδίδουν στη ζωή του «τη διαρκώς ανανεούμενη, ωριμότερη και πληρέστερη ανάπτυξή της» (ό.π., 63). Με άλλα λόγια, το πρωτότυπο, όπως βγαίνει από τα χέρια του συγγραφέα και πρώτου εκδότη, δεν είναι παρά η πρώτη και οιονεί ατελής έκφανση της υπόστασης του λογοτεχνήματος –κάτι σαν ιστορικό έναυσμα της ζωής του. Ο λόγος του απευθύνεται και σε όλους όσοι θα μιλήσουν ή θα διαβάσουν τη γλώσσα του στο μέλλον (ακόμη και ως γλώσσα «ξένη» ή και τυπικά «νεκρή»), κατανοώντας επιπλέον πλευρές του, φέρνοντας στο προσκήνιο επιπλέον εκδοχές της αλήθειας του.

Ο Benjamin υπογραμμίζει ότι μαζί με το λογοτέχνημα ζει και η ίδια η γλώσσα του, αναδεικνύοντας επιπλέον δυνατότητες παραγωγής σημασιών και νοημάτων, στις διάφορες συνθήκες ανάγνωσης των κειμένων της. Η δε μετάφραση είναι «απο όλες τις φιλολογικές μορφές η πιο χαρακτηριστικά επιφορτισμένη με το ειδικό έργο να επιβλέπει τις διαδικασίες ωρίμανσης της γλώσσας του πρωτοτύπου και τις ωδίνες τοκετού της δικής της» (ό.π., 65). Με άλλα λόγια, έργο της μετάφρασης δεν είναι τόσο η σύνδεση μεταξύ γλωσσών ήδη διαμορφωμένων και ιστορικά τοποθετημένων σε χρονικό συνεχές, όσο η συμβολή στη διαμόρφωση γλωσσών διαρκώς μεταβαλλόμενων. Έτσι, οι μεταφραστικές σχέσεις αναπτύσσονται όχι μεταξύ ζωντανού παρόντος και νεκρού παρελθόντος, παρά μεταξύ στρωμάτων ενός «τώρα» που κατοικείται τόσο από αναφαινόμενες νεότερες όσο και από εμμένουσες παλαιότερες μορφές γλωσσικής ζωής. Στο πλαίσιο αυτού του ιστορικά ανομοιογενούς «τώρα», οι διαφορετικές γλώσσες συναντιούνται υπό το μεταφραστικό φως μιας

σχέσης συγγένειας η οποία «εδράζεται στο ότι οι γλώσσες δεν είναι ξένες μεταξύ τους, αλλά είναι, *a priori* και πέρα από κάθε ιστορικό συσχετισμό, εσωτερικά αλληλοδιαπλεγμένες μέσα σε αυτό που θέλουν να εκφράσουν» (ό.π., 64). Οι ανθρώπινες γλώσσες, δηλαδή, επιζητούν η μια την άλλη ή και συμπληρώνονται η μια από την άλλη, σαν να μιλούν όλες μίαν άλλη, κοινή γλώσσα οικουμενικού χαρακτήρα.

Είναι πολύ σημαντικό να αντιληφθούμε τη ριζοσπαστικά αντι-ιστορικιστική χροιά του προβληματισμού αυτού. Δεν πρόκειται για την άποψη ότι το λογοτεχνικό κείμενο και η γλώσσα του αντιπροσωπεύουν μια πολιτισμική ταυτότητα με τρόπο που ευνοεί την επικοινωνία της με άλλες, ιστορικά διαφορετικές· ο Benjamin μάς καλεί να σκεφτούμε, νομίζω, ότι το λογοτεχνικό έργο και η γλώσσα του δεν έχουν, ουσιαστικά, ιστορικά οριοθετημένη πολιτισμική ταυτότητα με την έννοια που ο ιστορικισμός και η νεωτερική του παράδοση αποδίδουν στον όρο. Η πρόταση αυτή δεν αμφισβητεί την πραγματικότητα των ιστορικών και πολιτισμικών αποστάσεων μεταξύ διαφορετικών γλωσσών και λογοτεχνιών, ούτε, βεβαίως, την κοινωνική και πολιτική σημασία της λογοτεχνίας και της μετάφρασης¹¹. περιπλέκει, όμως, την κατάσταση, διερευνώντας και την ιδιόρρυθμη διάσταση της υπερ-ιστορικής ζωής των γλωσσικών μορφωμάτων.

Η μετάφραση θέτει έτσι εκ νέου το ερώτημα των σχέσεων γλωσσικής διαφοράς, καθώς και εκείνο των σχέσεων μεταξύ των ιστορικών στιγμών και πολιτισμών με τις οποίες οι διαφορετικές γλώσσες και τα κείμενά τους δεν παύουν, βεβαίως, κάπως να συναρτώνται. Υλοποιώντας στην πράξη τις σχέσεις αυτές, το λογοτεχνικό μεταφραστικό εγχείρημα δεν επιβεβαιώνει απλώς, παρά ελέγχει τις διακρίσεις και ταξινομήσεις της συγκριτικής γλωσσολογίας και λογοτεχνίας και, γενικότερα, των ιστορικών επιστημών. Ασφαλώς αναδεικνύει τις διαφορές μιας γλώσσας από μίαν άλλη, μιας ιστορικής στιγμής από μίαν άλλη. Ωστόσο, υποδεικνύει συνάμα ότι οι διαφορές αυτές ενέχουν ή συνεπιφέρουν σχέσεις οι οποίες ενδέχεται να μη φωτίζονται ικανοποιητικά από κατηγορίες όπως αυτές του «ξένου» ή και του «Άλλου» των πολιτισμικών σπουδών· ότι το πέρασμα από το πρωτότυπο στη μετάφραση ενδέχεται να μην είναι πέρασμα από έναν πολιτισμό σε άλλον, να μην είναι, δηλαδή, ούτε πολιτισμική όσμωση ή συγχρωτισμός ούτε αντιπαράθεση ή συνδιαλλαγή με το πολιτισμικά αλλότριο· ότι η μεταφραστική στρατηγική ενδέχεται να μη φω-

11. Ας μην ξεχνάμε ότι ο αντι-ιστορικισμός του Benjamin συνδέεται στενά με την εντατική του ζήτηση μιας κριτικής μεταφυσικής που ευνοεί την οξεία επίγνωση της ιστορικής και πολιτικής διάστασης των πολιτισμικών πραγμάτων.

τιζεται επαρκώς υπό την προοπτική των σχέσεων κυριαρχίας ή ισχύος μεταξύ πολιτισμικών μορφωμάτων και παραδόσεων.

Με βάση τα παραπάνω, ως άστοχη κρίνεται και η σύγκριση διαφορετικών μεταφραστικών επιλογών βάσει ενός υποτιθέμενου αποκλειστικού προσανατολισμού είτε στην «ξένη» γλώσσα του πρωτοτύπου είτε στην «οικεία» γλώσσα της μετάφρασης. Ο ίδιος ο Venuti αναγνωρίζει ότι οι όροι αυτοί δεν κατορθώνουν επαρκώς να προσδιορίσουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των «αντιστασιακών» μεταφράσεων που τον ενδιαφέρουν και οι οποίες ορίζονται όχι τόσο από προσανατολισμό στο «ξένο» ή από προσκόλληση στη γλώσσα του πρωτοτύπου, όσο από εντατικό κριτικό ενδιαφέρον για τη γλώσσα εν γένει και μάλιστα για την οικεία τους γλώσσα.

Άρα, η εκ του σύνεγγυς μετάφραση ξενίζει μόνο και μόνο επειδή προσεγγίζει το ξένο κείμενο με τρόπο που συνεπιφέρει εκτροπή σε σχέση με τις κυρίαρχες εγχώριες αξίες του διαφανούς λόγου. Αν υπάρχει κάτι το «κατά γράμμα» στη μέθοδο αυτή, είναι το ότι εστιάζεται στο γράμμα τόσο της μετάφρασης όσο και του ξένου κειμένου, υπογραμμίζοντας το σημαίνον [...] (Venuti, 1995: 146).

Μια τέτοια προκλητική προσήλωση στους γλωσσικούς τρόπους σημαίνει, απλούστατα, ότι η μετάφραση γίνεται υπό πρίσμα λογοτεχνικό αναιρώντας την ίδια τη διάκριση ανάμεσα στον «επιχώριο» και τον «ξένο». Αν ξενίζει η μετάφραση λογοτεχνικών κειμένων που επιμένει στο λογοτεχνικό τους χαρακτήρα (δηλαδή η εντατική λογοτεχνική μετάφραση), το κάνει πιθανότατα επειδή είναι, καθώς οφείλει, λογοτεχνία και αυτή, όπως και το πρωτότυπό της· και ως τέτοια ανιχνεύει το ανοίκειο και υποστηρίζει την εκτροπή μέσα στο ίδιο το σώμα της γλωσσικής και λογοτεχνικής της παράδοσης —σώμα που αποβάλλει έτσι το ένδυμα της συμπαγούς πολιτισμικής ταυτότητας και διασκεδάζει το φάσμα του πολιτισμικά αλλότριου. Χαρακτηριστικό, από την άποψη αυτή, το παράδειγμα των μεταφράσεων του Round, οι οποίες «δήλωναν την ξενικότητα του ξένου κειμένου όχι επειδή ήταν πιστές ή ακριβείς, αλλά επειδή εκτρέπονταν από τους κανόνες της αγγλόφωνης λογοτεχνίας» (Venuti, 1995: 200). Πρόκειται για μεταφράσεις κάθε άλλο παρά κατά λέξη, κάθε άλλο παρά μιμητικές του πρωτοτύπου, που αισθητά σημαδεύονται, εντούτοις, από την εμπειρία ανάγνωσης γλωσσών και κειμένων παλαιών, με τρόπο που διαρκώς επαναθέτει το ανοιχτό ερώτημα της ιστορικής σχέσης με τα κείμενα και τις γλώσσες αυτές. Τα ίδια σημάδια φέρει εξάλλου συνολικά η ποιητική γλώσσα του Round, καθώς συχνά συγχέει τα όρια μεταξύ μεταφραστικής και πρωτότυπης γραφής, φυτεύοντας την απορία των ιστορικών σχέσεων βαθιά στο πεδίο της Αγγλικής. Θυμίζω, από τα *Cantos*, το κλείσιμο του πρώτου:

Venerandam

In the Cretan's phrase, with the golden crown, Aphrodite,
Cypri munimenta sortita est, mirthful, orichalchi, with golden
Girdles and breast bands, thou with dark eyelids,
Bearing the golden bough of Argicida. So that:

(Pound, 1986: 5)

Τα παραπάνω θέτουν τη διδασκαλία της μετάφρασης μπροστά σε προβλήματα που την υποχρεώνουν να διατρέχει διαρκώς όλη την απόσταση από τη φιλοσοφία της γλώσσας ή της ιστορίας στις λογοτεχνικές σπουδές και στη ρητορική. Τεχνικοί όροι της υφολογίας αποκτούν, αίφνης, ιδιαίτερη σημασία και ευρύτερη λειτουργία όταν χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν ή να χαρακτηρίσουν ορισμένες μεταφραστικές στρατηγικές. Παραδείγματος χάρη, ο «αρχαϊσμός» ως υφολογική επιλογή του μεταφραστή ενδέχεται να απέχει και από την απλή αναπαραγωγή γλωσσικών δομών ενός παλαιού πρωτοτύπου ή και από μια στροφή σε ιστορικά προσδιορισμένη παλαιότερη μορφή της γλώσσας της μετάφρασης. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα διευκρινίζει ο Berman σχετικά με τη μεταφραστική γραφή του Klossowski στη γαλλική του μετάφραση της Αινειάδας (Berman, 1999). Έχουμε να κάνουμε με στρατηγικές που δίνουν την εντύπωση της κατά λέξιν μετάφρασης, δηλαδή την εντύπωση μιας προσήλωσης σε άλλο κείμενο, δίχως να καταφεύγουν εύκολα σε δάνεια ή μιμήσεις εκφράσεων και δομών που δίνουν την εντύπωση μιας επικής παλαιότητας δίχως να στηρίζονται σε συστηματική χρήση παλαιότερης μορφής της Γαλλικής. Οι στρατηγικές αυτές μάς μεταφέρουν, σύμφωνα με τον Leyris, όπως μας τον θυμίζει ο Berman, «σε Γαλλικά που δεν ανήκουν σε καμία εποχή, όσο και αν βρισκόμαστε σε Γαλλικά που είναι σαν να ταμίλαγε κάθε εποχή» (Leyris, 1964: 667). Με άλλα λόγια, η εντατικά λογοτεχνική μεταφραστική γραφή ανασυνθέτει με τους δικούς της τρόπους την εικόνα της σχέσης του παρόντος της με την εμμένουσα παράδοση του πρωτοτύπου και με την παράξενη, αλλά όχι ξένη γλώσσα της.

Το πρόβλημα της γλωσσικής διαφοράς, καθώς και εκείνο του νοήματος του κειμένου συντείνουν, λοιπόν, στο ότι η λογοτεχνική μετάφραση είναι λογοτεχνία και ως τέτοια πρέπει να διδάσκεται. Οι σπουδές της δεν μπορεί παρά να είναι παράλληλα σπουδές λογοτεχνίας και γλώσσας και να ακολουθούν το πώς εμπλουτίζονται, ανανεώνονται ή ανατρέπονται οι προσεγγίσεις στα σχετικά ζητήματα. Αυτό σημαίνει διαρκής έλεγχος των κοινών τόπων της μεταφραστικής υπό την οπτική της γλωσσολογίας και της φιλοσοφίας της γλώσσας αλλά και της θεωρίας και ιστορίας της λογοτεχνίας και αντιστρόφως, έλεγχος των κοινών τόπων των ερευνητικών αυτών πεδίων με βάση τη

μεταφραστική εμπειρία και τη δική της ιδιαίτερη θεώρηση του διαχωρισμού εθνικών και ξένων, αρχαίων και σύγχρονων εποχών και γλωσσών.

Ας διευκρινίσω, κλείνοντας, και το εξής. Τα όσα είπα προϋποθέτουν ότι οι μεταφραστικές σπουδές ακαδημαϊκού χαρακτήρα έχουν βασικό αντικείμενο μελέτης και έρευνας τη μεταφραστική σχέση ως γλωσσικό και ιστορικό φαινόμενο —και όχι την εξάσκηση μεταφραστών ή την καλλιέργεια μεταφραστικών δεξιοτήτων. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο σπουδών, περιπλοκές όπως αυτές της λογοτεχνίας συνιστούν πηγές ιδιαίτερα γόνιμης παιδαγωγικής δυσκολίας ή και απορίας, στο βαθμό ακριβώς που είναι κόμβοι έντασης μεταξύ θεωρίας και πράξης. Υπενθυμίζουν το επιστημολογικά προφανές, ότι δηλαδή οι σχέσεις θεωρίας και πράξης δεν είναι πάντα σχέσεις αρμονικής αντιστοίχισης. Η μεταφραστική πρακτική πολλά μπορεί να ωφεληθεί από τη θεωρία, αλλά όχι όταν περιμένει από αυτήν επικύρωση λύσεων ή υποδείξεις για την αντιμετώπιση των δυσκολιών της. Η αξία της θεωρίας δεν φαίνεται από το κατά πόσο βοηθά και εφαρμόζεται στην πράξη: η θεωρία συχνά ασκεί τη δύναμή της όταν καλλιεργεί προβληματισμούς που οδηγούν την πρακτική σε σύγχυση, αν όχι σε αδιέξοδο, ώστε να αλλάξει ρότα. Μα ούτε η αξία της πράξης εξαρτάται από το κατά πόσον εφαρμόζει και εμπλουτίζει τη θεωρία: η πρακτική πολύ συχνά λύνει προβλήματα όχι ακολουθώντας τη θεωρία, αλλά βραχυκυκλώνοντας τους μαιάνδρους της ή και απλώς αδιαφορώντας για τις έγνοιες της.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Benjamin, Walter (1999). «Το έργο του μεταφραστή» [μτφ. Φώτης Τερζάκης], στο: *Δοκίμια φιλοσοφίας της γλώσσας*. Αθήνα: Νήσος. 59-78.
- Berman, Antoine (1999). *La traduction et la lettre ou L'auberge du lointain*. Paris: Editions du Seuil.
- Even-Zohar, Itamar (1990). "The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem", *Poetics Today* 11, 45-51.
- Gouadec, Daniel (1981). "Paramètres de l'évaluation des traductions", *Meta* XXXVI(2), 99-116.
- Jakobson, Roman (1998a). «Τι είναι η ποίηση;» [μτφ. Άρης Μπερλής], στο: *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας*. Αθήνα: Εστία. 125-137.
- Jakobson, Roman (1998b). «Η μετάφραση από τη σκοπιά της γλωσσολογίας» [μτφ. Άρης Μπερλής], στο *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας*. Αθήνα: Εστία. 139-148.
- Lederer, Marianne (1994). *La traduction aujourd'hui: Le modèle interprétatif*. Paris: Hachette.

- Leyris, Pierre (1964). "L'Énéide restituée", στο *Mercure de France*, Décembre 1964.
- Meschonic, Henri (1999). *Poétique du traduire*. Paris: Verdier.
- Munday, Jeremy (2002). *Μεταφραστικές σπουδές: Θεωρίες και εφαρμογές* [μτφ. Αγγελος Φιλιππάτος]. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Nida, Eugene A. (1964). *Towards a Science of Translating, with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill.
- Oseki-Dépré, Inês (1999). *Théories et pratiques de la traduction littéraire*. Paris: Armand Colin.
- Pound, Ezra (1987). *The Cantos*. London: Faber.
- Reiss, Katharina (1971). *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. München: Hueber.
- Schleiermacher, Friedrich (1999). *Des différentes méthodes de traduire et autre texte* [μτφ. A. Berman & C. Berner]. Paris: Editions du Seuil.
- Steiner, George (2004). *Μετά τη Βαβέλ* [μτφ. Γρηγόρης Κονδύλης]. Αθήνα: Scripta.
- Toury, Gideon (1995). *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins.
- Venuti, Lawrence (1995). *The Translator's Invisibility*. London & New York: Routledge.
- Vinay, Jean-Paul & Darbelnet, Jean (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier.
- Βαγενάς, Νάσος (1989). *Ποίηση και μετάφραση*. Αθήνα: Στιγμή.
- Κεντρωτής, Γιώργος (2000). *Θεωρία και πράξη της μετάφρασης*. Αθήνα: Δίαυλος.